

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Григор'єва Т. Усиновлення іноземцями, або як Україна захистить сиріт / Т. Григор'єва // ForUm [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.for-ua.com/analytics/2013/04/19/081638.html>.
2. Сімейне право : підручник / [Л. М. Баранова та ін.] ; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2012. – 320 с.
3. Грабовська О.О. Проблеми застосування іноземного законодавства при вирішенні справ про усиновлення дітей іноземними громадянами / О.О. Грабовська // Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 27. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 397-403.
4. Губанова О.В. Організаційно-правове регулювання усиновлення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. В. Губанова. – К., 2011. – 20 с.
5. Деркаченко Ю.В. Розвиток інституту міжнародного усиновлення в системі міжнародного права [Електронний ресурс] / Ю.В. Деркаченко // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 116-121. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08djsmp.pdf>.
6. Зілковська Л.М. Проблеми всиновлення дітей, які є громадянами України, іноземними громадянами на території України // Держава і право. – К. : ІДП НАНУ, 2000. – Вип. 7. – С. 248-256.
7. Погорецька Н.В. Міжнародне усиновлення: проблемні питання // Н.В. Погорецька. – Форум права. – 2011. – № 3. – С. 612-617 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11pnrp.pdf>.
8. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / З. В. Ромовська. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 532 с.
9. Шимон С. І. Сімейне право : навч. посіб. / Світлана Іванівна Шимон. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 260 с.
10. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
11. Про Консульський статут України: затв. Указ Президента № 127/94 від 02. 04. 1994р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/127/94>.
12. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 року № 905 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 79. – Ст. 2660.
13. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) від 27.11.2008 р. (ратифікована Україною 1 вересня 2011 р.) // Офіційний вісник України. – 2011. – № 69. – Ст. 2645.
14. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 року № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
15. Про затвердження Переліку захворювань, які дають право на усиновлення хворих дітей без дотримання строків перебування на обліку в центральному органі виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей, а також до досягнення дитиною п'яти років: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27.12.2011 № 973 // Офіційний Вісник України. – 2012. – № 19. – Ст. 89.
16. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 5.
17. Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.05.1993 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_365.

УДК 347.4

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ПРАВОВІДНОСИН ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ

SUBJECT STRUCTURE OF LEGAL RELATIONSHIP OF FIDUCIARY PROPERTY

Некіт К.Г.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено дослідженню суб'єктного складу правовідносин довірчої власності. Проаналізовано вимоги щодо правового статусу установника довірчої власності та довірчого власника. Запропоновано визначити відмінності у вимогах до статусу довірчого власника з урахуванням сфери виникнення відносин довірчого управління майном (комерційній або некомерційній).

Ключові слова: договір довірчого управління майном, довірчий власник, установник довірчої власності, вигодо набувач, некомерційні відносини.

Статья посвящена исследованию субъектного состава правоотношений доверительной собственности. Проанализированы требования относительно правового статуса учредителя доверительной собственности и доверительного собственника. Предложено различать требования к статусу доверительного собственника в зависимости от сферы возникновения отношений доверительной собственности (коммерческой или некоммерческой).

Ключевые слова: договор доверительного управления имуществом, доверительный собственник, учредитель доверительной собственности, некоммерческие отношения.

The article is devoted to research of subject structure of legal relationship of trust. Requirements of rather legal status of the trustor and the trustee are analysed. It is suggested to distinguish the requirements to status of the trustee depending on the sphere of origin of relations of the property trust management agreement (commercial or noncommercial).

Key words: the property trust management agreement, trustee, trustor, noncommercial relations.

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкової економіки особливого значення набуває проблема управління власністю. На сьогоднішній день забезпечити ефективне управління майном можливо за допомогою передачі його в довірку власність, коли весь тягар утримання та використання майна може бути покладений на професіонала у тій чи іншій сфері, тоді як бенефіціарові залишаться лише отримувати вигоди. Проте внаслідок своєї недостатньої законодавчої урегульованості цей інститут не корис-

тується широким попитом, оскільки власники не завжди розуміють його сутність та правові наслідки передачі майна у довірку власність. Тому існує нагальна необхідність проведення спеціальних досліджень, спрямованих на визначення поняття довірчої власності, виявлення проблем, які можуть виникати при встановленні довірчої власності та пошук шляхів їх вирішення.

Стан дослідження. Незважаючи на присвячення проблем довірчого управління та довірчої власності числен-

них праць зарубіжних та вітчизняних вчених (Р. А. Майданик, І. В. Венедіктової, Ю. В. Курпас, Л. Ю. Міхєєвої, Д. В. Петеліна), у цих сферах залишається ще багато дискусійних питань. Зокрема, інтерес представляє визначення суб'єктного складу правовідносин довірчої власності та виявлення особливостей правового статусу цих суб'єктів.

З урахуванням вказаного **метою** цієї статті є визначення суб'єктів правовідносин довірчої власності та дослідження особливостей їхнього правового статусу.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктами правовідносин довірчої власності є установник довірчої власності, довірчий власник та вигодонабувач. У деяких випадках довірча власність може бути встановлена в інтересах самого установника, який, у такому разі, виступає одночасно й вигодонабувачем. Тоді у правовідносинах довірчої власності фігурують лише два суб'єкти.

Установником довірчої власності є особа, в результаті волевиявлення якої виникають правовідносини довірчої власності. У якості установника може виступати як фізична, так і юридична особа, що володіє необхідним обсягом правоздатності та дієздатності. Також установником може бути держава в особі її органів, які діють від імені власників майна у зв'язку з неможливістю останніх здійснювати своє право власності на це майно [1, с. 310].

Загальні правила щодо визначення установників довірчої власності встановлені ст. 1032 ЦК України, яка закріплює перелік осіб, що можуть виступати установниками довірчого управління майном. Але у випадку, коли з договору довірчого управління майном виникає право довірчої власності на отримане в управління майно, вимоги, які передбачені законодавством щодо установника довірчого управління, поширюються й на установників довірчої власності. Зокрема, установником довірчої власності, за загальним правилом, виступає власник майна, проте, у деяких випадках установниками можуть виступати опікуни, піклувальники, а також органи опіки та піклування, які діють на користь власників майна (малолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних або визнаних безвісно відсутніми осіб).

З урахуванням того, що у довірчу власність можуть бути передані не лише речі, як матеріальні об'єкти, але й права, посвідчені цінними паперами, виняткові права та інше майно, поняття «власник майна» (який виступає установником довірчої власності) підлягає розширювальному тлумаченню. Так, установниками довірчої власності можуть бути також суб'єкти деяких зобов'язальних та виняткових прав, наприклад, вкладники банків та інших кредитних організацій, володілці цінних паперів, автори та патентовласники, оскільки належне їм майно у вигляді відповідних прав вимоги або виняткових прав також може бути передано в довірчу власність [2, с. 120].

У випадках, прямо передбачених законом, установником довірчої власності може бути не власник майна, а інша особа, що вказана в законі. Такі ситуації можуть мати місце, коли внаслідок певних обставин власник позбавлений можливості самостійно піклуватися про своє майно, а потреба в цьому існує. Так, якщо власником майна є фізична особа, місце перебування якої невідоме або її визнано безвісно відсутньою, установником довірчої власності може виступити орган опіки та піклування (ч. 2 ст. 1032 ЦК України).

Якщо управління потребує майно малолітньої особи або фізичної особи, визнаної недієздатною, установником довірчої власності може бути опікун або орган опіки та піклування. Така можливість передбачена ч. 3 ст. 1032 ЦК України та ч. 4 ст. 72 ЦК України, згідно якої якщо підопічний є власником нерухомого майна або майна, яке потребує постійного управління, опікун може з дозволу органу опіки та піклування управляти цим майном або передати його за договором в управління іншій особі.

Згідно з ч. 4 ст. 1032 ЦК України, якщо власником майна є неповнолітня особа, установником довірчої власності може бути ця особа за дозволом батьків (усиновлювачів)

або піклувальника. Дане положення відповідає загальним принципам вчинення правочинів неповнолітніми особами, які володіють неповною дієздатністю. Такі особи можуть самостійно вчиняти лише правочини, передбачені ч. 1 ст. 32 ЦК України, а інші правочини (до яких відноситься й укладення договору довірчого управління майном) – лише за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

Відповідно до ч. 5 ст. 1032 ЦК України, якщо власником майна є особа, цивільна дієздатність якої обмежена, установником довірчої власності має бути її піклувальник. Як зазначає Р. А. Майданик, дане правило не повною мірою відповідає загальним положенням ЦК України про правові наслідки обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, оскільки, згідно з ч. 3 ст. 37 ЦК України, правочини щодо розпорядження майном та інші правочини, що виходять за межі дрібних побутових, вчиняються особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за згодою піклувальника. У даному випадку повинні застосовуватися положення ч. 5 ст. 1032 ЦК України, які є спеціальною нормою і мають перевагу над нормами Загальної частини ЦК України [3, с. 817].

У наведених ситуаціях становище установника довірчої власності набуває певної специфіки. Так, установник довірчої власності в таких випадках не може претендувати на відшкодування збитків, заподіяних довірчим власником, або на отримання майна у разі припинення відносин довірчої власності. Всі його дії в таких ситуаціях повинні здійснюватися на користь вигодонабувача, визначення якого в даному випадку є обов'язковим.

Привертає увагу той факт, що зміна установника довірчої власності не тягне припинення відносин довірчої власності. Так, згідно з ч. 6 ст. 1032 ЦК України, у разі переходу права власності на майно, що є предметом договору управління, від установника управління до іншої особи, договірні відносини, за загальним правилом, зберігаються. Договір управління майном при цьому припиняється лише у тому випадку, коли право власності на майно переходить внаслідок звернення на нього стягнення. Цією нормою закріплено притаманне договору управління майном правило слідування, яке полягає в тому, що право управителя (а отже, й довірчого власника) слідує за річчю, в чій би руках вона не знаходилася, обтяжуючи річ певним речовим правом. Тому при відчуженні майна, яке знаходиться в довірчій власності, право довірчого власника на це майно зберігається. Відбувається лише заміна кредитора у зобов'язанні (це буде передбаченим ч. 2 ст. 512 ЦК України випадком заміни кредитора). Проте правило слідування не застосовується і договір управління майном припиняється у разі, коли право власності на майно, що перебуває в управлінні, переходить до іншої особи внаслідок звернення на нього стягнення, оскільки банкрутство установника довірчої власності є підставою припинення договору управління майном (ч. 1 ст. 1044 ЦК України).

Видається, що наведене положення покликане забезпечити стабільність довірчої власності й цивільного обігу в цілому. Одержуючи майно в управління на певний строк, довірчий власник накреслює певний план управління, намічає конкретні цілі і порядок їх досягнення. Переривання цього процесу може не просто завдати збитків самому майну, переданому в довірчу власність, але й виявитися неможливим на конкретний момент часу. З урахуванням того, що довірчому власникові належить правоможність розпоряджатися переданим у довірчу власність майном у межах, обумовлених законом і договором, цілком вірогідно, що майно на момент зміни власника буде задіяне в певних угодах, зокрема, воно може бути передане в користування, інвестоване на певний строк, навіть відчужено з умовою оплати в розстрочку. Тобто у момент зміни власника буде неможливо припинити відносини довірчої власності й передати новому власнику майно. Тому, якщо інше не передбачене угодою сторін, відносини довірчої власності не припиняються під час переходу права власності до іншої особи.

Довірчим власником є особа, якій передається в довірчу власність майно, і яка від свого імені володіє, користується та розпоряджається цим майном в інтересах вигодонабувача та з урахуванням встановлених обмежень. Відповідно до вимог діючого законодавства, довірчим власником може бути суб'єкт підприємницької діяльності (ч. 1 ст. 1033 ЦК України), як фізична, так і юридична особа. Очевидно, наведене положення обумовлено тим, що інститут довірчої власності орієнтований, перш за все, на використання у сфері підприємництва, а діяльність довірчого власника, як правило, спрямована на отримання прибутку або іншої вигоди з майна і у більшості випадків носить ризиковий характер.

Проте, як видається, вимоги до довірчого власника мають бути зумовлені сферою застосування довірчої власності. Довірча власність може бути встановлена як з комерційною, так і з некомерційною метою, наприклад, при передачі в довірчу власність майна підопічного. Як правило, у таких випадках довірчим власником є особа з числа родичів або близьких осіб підопічних, оскільки інші особи не завжди зацікавлені у здійсненні управління таким майном на професійній основі.

Тому представляється, що у випадках, коли довірча власність встановлюється за підставами, передбаченими законом (наприклад, передача в довірчу власність майна підопічного) має бути допущено призначення довірчим власником громадянина, що не є підприємцем, або некомерційної організації. Такий підхід пояснюється тим, що в останньому випадку діяльність довірчого власника спрямована, перш за все, на збереження та цільове використання майна (а не на використання його у підприємницькій діяльності), що звільняє його від необхідності бути суб'єктом підприємницької діяльності.

Цивільним законодавством України встановлено також низку обмежень щодо довірчого власника. Так, не може бути довірчим власником орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування, якщо інше не встановлене законом. Така заборона пояснюється тим, що довірчий власник несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями майном, що належить особисто йому. Наведені висновки випливають з положень ст. 1033 та ст. 1043 ЦК України. Вигодонабувач також не може бути довірчим власником, що впливає зі змісту ч. 3 та ч. 5 ст. 1033 ЦК України, оскільки це суперечить самій суті української моделі довірчої власності, яка передбачає виконання дій винятково в чужому інтересі.

У деяких випадках до управителя майном пред'являються спеціальні вимоги. Так, наприклад, згідно ст. 2 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19 червня 2003 року, управителем (довірчим власником) повинна бути фінансова установа, яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами згідно із законодавством, Правилами фонду та отримала в установленому порядку дозвіл/ліцензію. Статутний капітал такої установи має становити не менше одного мільйона євро, і повинен бути повністю сплачений виключно грошовими коштами до початку залучення коштів від установників управління майном.

При цьому спеціальним законодавством, яке регулює діяльність окремих видів фінансових установ, встановлені від-

повідні обмеження. До фінансових установ, які не можуть здійснювати управління майном при фінансуванні будівництва житла, відносяться: кредитні спілки, довірчі товариства, страховики, недержавні пенсійні фонди, особи, що здійснюють адміністрування недержавних пенсійних фондів, корпоративні інвестиційні фонди, винятковим видом діяльності яких є діяльність із спільного інвестування [4, с. 23].

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19 червня 2003 року, управитель (довірчий власник) – фінансова установа, яка діє від свого імені, здійснюючи управління іпотечними активами в інтересах установника управління іпотечними активами, та має відповідний дозвіл/ліцензію. Крім того, у ст. 34 вказаного Закону передбачається ще ряд вимог, яким повинен відповідати довірчий власник іпотечних активів. У такій ситуації довірчим власником може бути банк, який має дозвіл Національного банку України на виконання операцій з довірчого управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами, або інша фінансова установа, якщо вона відповідає вимогам, встановленим спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг.

Вигодонабувачем у правовідносинах довірчої власності є особа, на користь якої здійснюється управління переданим у довірчу власність майном. Це може бути як сам установник управління, так і вказана ним третя особа (ст. ст. 1029, 1034 ЦК України). У останньому випадку договір довірчого управління, яким встановлюється довірча власність на передане в управління майно, укладається за моделлю договору на користь третьої особи (ст. 638 ЦК України). При цьому вигодонабувач, незважаючи на те, що не приймає участі в укладенні договору, отримує право вимагати від довірчого власника належного виконання своїх обов'язків і право пред'являти свої претензії до довірчого власника (ч. 2 ст. 1034 ЦК України).

Вигодонабувачем у відносинах довірчої власності може бути будь-яка фізична, юридична особа чи держава. Виключення встановлене лише щодо самого довірчого власника, який, як зазначалось, не може бути вигодонабувачем за тим самим договором (ч. 3 ст. 1033 ЦК України).

У деяких випадках вигодонабувач може визначатися у самому законі. Так, у разі передачі в довірчу власність майна підопічних, вигодонабувачем, згідно з законом, завжди є підопічний (ст. 72 ЦК України). У разі передачі в довірчу власність майна безвісно відсутньої особи, договір укладається на користь безвісно відсутнього (оскільки вважається, що громадянин залишається живим), або на користь його утриманців [5, с. 3].

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо, що, незважаючи на достатньо детальну регламентацію вимог до суб'єктів правовідносин довірчої власності, законодавчі положення з цього питання не є досконалими. Представляється доцільним певне коригування вказаних положень шляхом визначення відмінностей у вимогах до статусу довірчого власника з урахуванням сфери виникнення відносин довірчої власності. Так, якщо відносини виникають у некомерційній сфері, довірчим власником може бути особа, що не є суб'єктом підприємницької діяльності. Разом з тим у решті випадків довірчий власник повинен бути суб'єктом підприємницької діяльності, оскільки договір інститут довірчої власності орієнтований переважно на застосування у комерційній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Майданик Р. А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві / Р. А. Майданик. – К. : Київський університет, 2002. – 502 с.
2. Гражданское право : учеб. : в 2-х т. / Под ред. Е. А. Суханова. – [2-е изд.]. – М. : БЕК, 2000. – Т. 2. ; Полумом 2. – 2000. – 544 с.
3. Цивільний кодекс України : науково-практ. коментар / [Є. О. Харитонов, І. М. Кучеренко, О. І. Харитонova та ін.]; за ред. Є. О. Харитонova. – [3-тє вид., перероб. та доп.]. – Х. : Одиссей, 2006. – 1200 с.
4. Михайлов А. Фонд финансирования строительства / А. Михайлов // Бухгалтерия. Налоги. Бизнес. – 2005. – № 16(478). – С. 22-31.
5. Колосов Д. Ю. Субъекты договора доверительного управления имуществом / Д. Ю. Колосов // Юрист. – 2004. – № 10. – С. 2-4.